
1918 – A nagy egyesülés éve. Nemzetek, határok, kisebbségek. Egy mítosz dekonstrukciója

Prológus

1. Az idén január 22-én a bukaresti magyar nagykövetségen *Lucian Boia* kivételes történelmi életműve, valamint a magyar és a román nép közötti kapcsolatok javításához nagyban hozzájáruló munkái elismeréseként a magyar érdemrend lovagkeresztjét vehette át. Két évvel korábban a románok történelmének a német közvélemény előtti érthetőbb bemutatása, valamint az európai értékek és a szabadság szellemének népszerűsítése érdekében tett erőfeszítéseinek értékeléseként a Német Szövetségi Köztársaság Érdemkeresztjének lovagi fokozatában részesült.

2. Az 1970-ben készült nagyszabású Mihai Viteazul (Vitéz Mihály) történelmi filmben a főszereplő Szelim pasának az Úr 1598-dik évében a nemzet egyesítéséről beszél. Majd a későbbiekben kijelenti: „beteljesedett az évszázados parancs, hogy az egy anyától származók – Havasalföld, Erdély országa és Moldova – egyesüljenek, ez az, amit kívántam”.

Lucian Boia sztártörténész műveivel egy-egy szeget ver a román nemzeti mítosz koporsójába. Kezdődött mindez a *Történelem és mítosz a román köztudatban*¹ című kötettel, folytatódott a *Németpártiak. A román elit a Nagy Háborúban*², a *Miért más Románia?*³ és a *Hogyan románosodott el Románia*⁴ című opusokkal. Jelen műve gyakorlatilag

1 *Istorie și mit în conștiința românească*. Editura Humanitas, București, 1997.

2 *Germanofili: Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*. Editura Humanitas, București, 2011.

3 *De ce este Romania altfel?* Editura Humanitas, București, 2012.

4 *Cum s-a românizat România*. Editura Humanitas, București, 2015.

az utóbbi kötet kiegészítése. Már a bevezetése is provokatív: *Egyesültek, öröktől fogva?* Az első sorokban tovább rombolja a hős nemzet hírnevét: egy katasztrófális vereség és egy szégyenteljes békekötés után (a központi hatalmakkal kötött bukaresti béke 1918. május 7-én) Románia győztesen került ki az első világháborúból. És nem a csataterén elért eredményei miatt, hanem szövetségeseinek győzelme okán. 1918-ban majdnem megszűnt az ország – Dobrudzsa és Kadrilater⁵ bolgár lett, míg a Kárpátok gerince, mintegy 5100 km² terület a Monarchia birtokába került –, és mindezek ellenére ugyanazon év végére megvalósult Nagy Románia. A románok nem minden mitológiai tartalomtól mentes kollektív identitástudata kizárólagosan a nemzet történetének indoklását tartalmazza, vagyis nemlétező emlékek gazdag örökségének közös birtoklását jelenti. Az egyik ilyen a Vitéz Mihály által megalkotott egység kérdése: 1598-ban sem az erdélyi magyar arisztokráciában, sem a székelységben, sem a moldovai lakosságban nem élt az egységesítés vágya. A románok képzelt egységének mítoszát a nemzeti kommunizmus dogma szintjére emelte, és a létező összes propagandisztikus eszköz felhasználásával generációk agyába égette be. Ilyen kijelentések után nem is csoda, hogy a nemzet árulójának minősítették a szerzőt. A román akadémia elnöke történelemhamisítónak és fekete propagandistának nyilvánította, munkáját pedig gonosznak és nihilistának.⁶ Mi több, Boia tovább feszíti a húrt, és rámutat, hogy a Nagy Romániát alkotó országrészek története sem volt egységes: míg Besszarábia alig volt valaha is román fennhatóság alatt – lakossága moldovánnak nevezi magát, és nem romának –, addig Erdély az ezeréves Magyarország részét képezte.

5 Románul Cadrilater, vagyis Dél-Dobrudzsa (román neve Dobrogea de Sud, bolgárul Южна Добруджа). A Duna, a Beli Lom és a Kamcsija folyók, valamint a Fekete-tenger közötti terület. Adminisztratív szempontból két megyéből áll. Ezek románul Durostor és Caliacra, bolgár nevükön Dobrics és Szilisztra. A második balkáni háború után Románia kapta meg, majd a Neuilly-sur-Seine-ben kötött béke megerősítette a román uralmat. Az 1940. szeptember 7-én Németország és Olaszország által jóváhagyott krajovai megállapodás óta Bulgáriáé. A párizsi békeszerződés nem rendelkezett hovatarozásáról.

6 Sălăgean, Sandra: Ioan Aurel Pop țintește propaganda neagră a lui Boia (Ioan Aurel Pop célkeresztjében Boia fekete propagandája). *Evenimentul Zilei*. 2020. január 20.

Tény, 1918 végére a románok készen álltak a régen áhított egyesítés megvalósítására. (De kivel is egyesülhettek volna 1859 előtt? – teszi fel a kérdést a szerző.) Ennek kivitelezése azonban a szerencsének köszönhető: a Román Királyság körül létező birodalmak összeomlottak. A szövetséges, de rettegett Oroszország az antant győzelme ellenére is vesztesen került ki a háborúból, a konfliktust kirobantató Monarchiát büntetni kellett, Erdélyre pedig senki sem tartott igényt, ugyanakkor nem volt oly erő, mely a vesztes magyaroknak meg akarta volna hagyni. Mindezek ellenére Románia egyesítése jogos – mutat rá a szerző – még akkor is, ha megalapozását legendák támasztják alá. A régióban – a Balkánon és Köztes-Európában – minden a Nagy Háború után frissen alakult nemzetállam uralkodó nemzete bővelkedik mítoszokban. Az ünnepélyes megemlékezések, a román nép vitézségének, szimbólumainak fetiszizálásán túl legalább a profi történészek részéről elengedhetetlen egy előítéletektől mentes és kritikus történelemszemlélet – jelenti ki Boia.

A kötet törzsanyaga négy fejezetet tartalmaz. Ezek: (1) *Etnikumok és nemzetek*, (2) *Országok és határok*, (3) *Kisebbségek*, (4) *Következtetések helyett: december elseje Trianonnal való szembesítése*.

(1). A belle époque végén Európa etnikai térképe⁷ kelet felé haladva egyre mozaikszerűbb. Míg nyugaton nagy és homogén, egymástól jól elkülöníthető színfoltok láthatóak, addig a német tengertől keletre bonyolódik a helyzet. Kelet-Közép-Európa, valamint a kontinens délkeleti fele igencsak összekuszált: a színek és árnyalatok megszorodnak, egybefolynak, keverednek, és a térkép sem képes a valóság végtelen sokféleségét megragadni. Természetesen, a Nyugat sem egységes. A nemzetté válás hosszas folyamata során megvalósult a nyelv egysége és szabad fejlődése. Ebből a szempontból még a mintaként említett Franciaország is eléggé megosztott. Ennek ellenére a francia állam intézményesített beolvasztási folyamata eredettől függetlenül mindenkit valódi franciává tett. A latin és germán nyugat közötti igen élesen megrajzolt határvonal Belgiumon és Svájcra halad át. Mindkét országban a nemzetiségek kisajátították területüket.

⁷ Az 1892 és 1920 között kiadott *Brockhaus Konversations-Lexikon* 1902-ben megjelent VI. kötetében található térképről van szó.

Többek között ezért sem hasonlítható Erdély Svájchoz, mert a három „nemzet” – a Székelyföldet leszámítva – egymás mellett összekeveredve él – állítja a szerző. Boia itt téved: a középkori Erdélyben – az impériumváltás utáni időkig – a történelmi székelyföldi székeken kívül léteztek még szintiszta magyar területek (Aranyosszék, Kalotaszeg), továbbá a szászok Királyföldön (Königsboden) összefüggő, zárt etnikai tömböt alkottak, illetve a románnyelvű lakosság részaránya sokkal kisebb volt,⁸ és a XV. századig az Erdélyi-medence közepén a magyarság és a szászok összefüggő tömbjét nem szakították meg román települések.⁹

Nyugaton csak Elzász és Lotaringiai német lakosságú része jelent némi bizonytalanságot. A francia nemzetfelfogás – „egy mindennapos népszavazás”¹⁰ – elsősorban politikai és nem etnikai szempontú. Tehát az elzásziak döntésük alapján lehetnek franciák, míg a német értelmezés szerint ők németek, mert németnek születtek. Persze, a XXI. században a vita a franciáknak kedvező eredménnyel lezártnak tekinthető. Ugyanakkor Besszarábia vonatkozásában a nyelvi szempont nem döntő, hiszen – mutat rá a szerző – a román nyelvhasználat ellenére történelmi, vallási és kulturális tényezők nagyrészt a moldován tudatot erősítik.

A térképen látható eltérés Kelet és a Nyugat között a népvándorlásokkal magyarázható: míg a Nyugat a germán inváziók után lecsitul, addig a Kelet, a „másik” Európa tárva nyitva áll az ázsiai tömegek előtt. Szlávok, bolgárok, magyarok özönlik el. A magyarok a bolgároktól eltérően nem csak a nevüket, hanem a nyelvüket is megtartják. Maguk után vonzzák a besenyőket és a kunokat, majd a tatárok lerohanják az orosz fejedelemségeket. A XIII. században a törökök is feltűnnek, véget vetnek az ezeréves Bizánci Birodalomnak, és lassan-lassan igájuk alá hajtják a balkáni államszervezeteket. Mindezen

8 Mályusz Elemér: *A magyarság és a nemzetiségek Mohács előtt*. Magyar Művelődéstörténet. Budapest, é.n. II. 123–124.

9 Makkai László: *Erdély története*. Renaissance Könyvkiadóvállalat, Budapest. 1944. 101–105.

10 „Plébiscite de tout le jours”. Lásd: Renan, Ernest: Qu’est-ce qu’une nation? In: *Discours et conférences*. Paris, 1887. (magyarul: Mi a nemzet?. *Holmi*. VI. évf. 8. 1994. augusztus. 1177–1188.)

népek megjelenése a térség etnikai, nyelvi, vallási átalakulását eredményezte: a magyarok asszimilálták a környező népeket, a szlávok elnyelték a Balkán latin nyelvű populációját, a későbbiekben pedig az albánok török hatásra áttértek az iszlám hitre.

Európa keleti, dél-keleti része mindig is vonzotta a letelepedni vágyókat. Elsők a németek. A XII–XIII. század során egy homogén „germán tenger” jött létre. Ennek déli ágát képezték az erdélyi százsok, északi határa a Balti-tenger partmentéig terjedt ki. A karlócai békeszerződés után újabb német telepések érkeztek Bácskába, Baranyába és Bánátba, majd Szatmárba, de Nagy Katalin jóvoltából a Volgáig és a Fekete-tenger partjáig is eljutottak. Számszerűleg a zsidók következnek: a spanyolországi inkvizíció elől menekülők az Oszmán Birodalom területén leltek menedékre. Szaloniki ebben az időben lett zsidó város. Hasonlóan kelet felé migráltak a németországi zsidók, otthonra leltek Lengyelországban, Oroszországban. Az elmúlt századfordulón a főleg városlakó zsidóság Oroszországban elérte az ötmillió, a Monarchiában a kétmillió lelket. Ők alkották néhány város – Lemberg, Odessza – polgárságát, értelmiségét. Jászvásárban (Iași) a lakosság felét, Bukarestben 14,5 százalékot tették ki. Az örmények szintén szétszóródva éltek: Konstantinápoly lakosságának 10%-át képezték, de Magyarország és Galícia városaiban is létesítettek kolóniákat.¹¹ A görögök minden balkáni országban előfordultak, a XIX. század derekán a milliós Konstantinápolyban a lakosság 1/4-ét alkották. Kisebb létszámuk ellenére jelentős szerepet tölthettek be a két román fejedelemség társadalmi és kulturális életében is, a polgárság és arisztokrácia zömmel e nemzet szülőttei köréből származott. Nagyrészüket az elmúlt századfordulóra asszimilálódott.

A nemzetállamok jellemezte Nyugattól eltérően a Nagy Háború előtt Keleten még tartott a birodalmak kora. A Monarchia és a cári Oroszország 1918-ig nagyjából szilárdan áll. Az Oszmán Birodalom évtizedről-évtizedre veszít területeiből: 1830-ban orosz és nyugati segítséggel megszületik Görögország, majd az állandó orosz–török

¹¹ Boia nem említi az Apafi Mihály fejedelem engedélyével megtelepedő erdélyi örményeket (Lásd: Pál Judit: Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a 18. században. Kolozsvár, *Erdélyi Múzeum Egyesület*, LIX. évf. 1–2. 1997. 104–120.

konfliktusok következtében autonómiát nyernek a balkáni országok. Többek közt 1859-ben egyesülnek a román fejedelemségek, majd 1877-ben kikiáltják a Román Királyság függetlenségét.

A Monarchia („a Habsburgok országának utolsó avatárja”) egy ország vagy kettő? – teszi fel a kérdést a szerző. A lényeg, hogy megszületésétől összeköti őket az uralkodó személye. A birodalom két része azonban nagyon eltérő képet mutat, sőt 1867 után a különbség még jobban elmélyül.¹² Ausztria távolról sem egységes. A kimondott osztrák országrészekben többségben vannak a németek, de a birodalom ausztriai felében csak a lakosság 35 százalékát teszik ki. Cseh- és Morvaországban, valamint Galíciában kisebbségben vannak. Etnikailag a legsokszínűbb az 1775-ben Moldovától elhódított Bukovina. 1910-ben lakosságának 38,4 százaléka ukrán, 34,4 százaléka román, 21,2 százaléka német, 4,6 százaléka lengyel és 1,3 százaléka magyar nyelvű. Boia Jászi Oszkárt idézi, aki szerint a német nyelv tartotta össze a birodalom gazdasági és kulturális életét, valamint a hadsereget.¹³ A Monarchia ausztriai felében az „egyenlők közül egyenlőbb” státust élvező németek után a legnépesebbek a lengyelek voltak. A Habsburgok uralma alá került lengyeleknek sokkal jobb sors jutott a cári vagy a porosz elnyomást elszenvedő nemzetársaiknál. A csehek a gazdasági és a kulturális életben való fokozott részesedésük feltételei mellett joggal reménykedhettek a Monarchia trialista kormányzati rendszerre való átalakításában. (Boia nem említi Ferenc Ferdinánd – Chotek Zsófia miatt – a csehek iránti szimpátiáját.) Az Ausztriában levő történelmi tartományok autonómiájának megadása – a szerző szerint – csak jobban összekuszálta volna az így is igen bonyolult helyzetet, hiszen Csehországban csehek és németek, Galíciában lengyelek és ukránok, Bukovinában ukránok és románok éltek.

A kiegyezés révén Magyarország nem „egy országok gyülekezete” formájában, hanem nemzeti államként lett a Monarchia része. Érdekes államforma volt ez a dualizmus – állapítja meg Boia –, két egymástól eltérő ország igyekezett közös vonásokkal bíró egységes arculatot mutatni. Magyarország nagy gondját a nemzetiségek ké-

12 Boia mellékeli a *Brockhaus Konversations-Lexikon* 1903-ban megjelent XII. kötetében található Monarchia etnikai térképét.

13 *The dissolution of the Habsburg Monarchy*. Chicago, 1929.

pezték. A magyar politikusok minden területi vagy nemzeti önállóságot elleneztek. Kivételt jelentett a Magyarország és Horvátország közjogi viszonyait új alapokra helyező kiegyezés (nagodba). Talán a horvát mintára Erdély nem érdemelte volna meg az önrendelkezés jogát, hiszen XVI–XVII. században Erdélyi Fejedelemség néven külön államként működött? Etnikai megosztása indokolná, hiszen a lakosság alig 34,8 százalékát képezték a magyarok, 55 százalékát a románok és 8,7 százalékát a németek.

Az 1848-as forradalom idején megszületett az állampolgári jogokban és kötelességekben egyenlő magyar nemzet. A magyar politikai elit francia mintára egységes magyar nemzetnek tekintette a Szent István alkotta ország lakosságát függetlenül annak nemzetiségétől. Így a magyar államalkotó nemzet részévé váltak a magyarok mellett, románok, szlovákok, szerbek, ukránok és németek. 1880 és 1910 között 700 ezer zsidó, 600 ezer német, 400 ezer szlovák és 100 ezer román és délszláv magyarosodott el.¹⁴ Mindezek ellenére 1910-ben Magyarország területén – Horvátországot is beleszámítva – a magyarok részaránya alig 45,5 százalék volt, Horvátország nélkül pedig 51,4 százalék. A XIX. századi elmagyarosítás folyamata eredményeképp az 1910-es népszámlálás 18,2 milliójához képest az 1950-es években a Szent Istváni ország lakossága elérte volna a 24 millió lelket, és ennek több mint kétharmada magyar anyanyelvű lett volna.¹⁵ Míg a Monarchia osztrák fele egy föderációs irány felé haladt, addig Magyarországon az erős elmagyarosító politika következtében megvalósulni látszott az egységes nemzetállam.¹⁶ A Nagy Háború nélkül

14 Hivatkozik Lendvai, Paul: *Die Ungarn. Ein Jahrtausend Sieger in Niederlagen* (Bertelsmann, München 1999.) román fordítására: *Ungurii*, Editura Humanitas, București, 2001, 2007, 2013. 339.

15 Lendvai ibidem

16 Ezzel szemben voltak a valóságot másként látó vélemények is. 1916-ban Ravasz László erdélyi püspök-helyettes ezt írta: „Az egész Mezőségnek nem székely lakta vidékén az oláhság az utóbbi ötven év alatt nagyobb hódítást végzett, mint amennyit ma egy nagyhatalom tud végezni hároméves harcban. Az erdélyi vármegyei magyarság – kimondhatjuk – elvesztette a létharcot: kicsúszott alóla a föld, elhalt ajakán a magyar szó” (Hatos Pál: Béke sortúzzel. *Lugas, Magyar Nemzet* hétvégi melléklet, 2020. február 29. <https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/beke-sortuzzel-7767560/> Letöltés ideje: 2020. április 19.)

továbbra is fennmaradt volna a birodalom, de valószínűleg egy konföderációs állam formájában. Utólag persze lehetetlen megállapítani, hogy meddig ment volna el Ferenc Ferdinánd. Tény, hogy már a századfordulón születtek föderációs elképzelések. Érdeemes megemlíteni a lugosi *Aurel C. Popovici* által 1906-ban közreadott Nagy-ausztriai Egyesült Államok tervét.¹⁷ Elképzelése szerint etnikai szempontból a Monarchiát 15 államra lehetne osztani. Ezek: Ausztria Dél-Tirollal (német), Szudéta-vidék (német), Morvaország (német), Csehország, Szlovákia, Nyugat-Galícia (lengyel), Kelet-Galícia (ukrán), Magyarország, Székelyföld (magyar), Erdély, Bánság és Bukovina (román), Trento (olasz), Trieszt (olasz), Krajna/Szlovénia, Horvátország és Vajdaság (szerb). A világháború azonban sajátos módon megoldotta a nemzetiségi kérdést, az eredmény teljesen más, mint ha „normális” körülmények közt valósult volna meg.

A századfordulón az Orosz Birodalom területén 142 nyelvet beszéltek. Az 1897-es népszámlálás alapján a birodalom európai részen a 48,5 millió orosz mellett 20 millió ukrán, 5,8 millió fehérorosz, 7,5 millió lengyel, 5 millió zsidó és 1,7 millió német élt. A balti országok területén erős német jelenlét mellett az oroszok mindenütt kisebbségben voltak. Hasonló volt a helyzet a Krímben, ahol 1874-ben fordult a helyzet, ekkor a tatárok száma a lakosság 50 százaléka alá esett. Besszarábiában az 1897-es népszámlálás szerint a lakosság 47,6 százaléka román volt, 19,6 százalék ukrán, 11,8 százalék zsidó és 8 százalék orosz.

A Román Királyság (Regat)¹⁸ területén 1884-ben, 1889-ben és 1894-ben becsléssel állapították meg a lakosság számát. Az 1899-ben tartott első népszámláláson a felmérés nemzetiségre nem vonatkozott, csak az állampolgárságra és vallásra. Országos szinten a népesség 85 százaléka román állampolgárságú, Bukarestben ellenben a lakosság 35 százaléka idegen volt. A Regat legidegenebb területe Dobrudzsa. Egy olyan államrész – állapítja meg Boia –, melyre sem etnikailag, sem történelmileg nem formálhatott jogot az ország.

17 Popovici, Aurel C.: *Die Vereinigten Staaten von Groß-Österreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn*. Verlag von B. Elischer Nachfolger, Lipcse, 1906.

18 Ókirályság (Románia 1918-ig)

Dobruzsza 1878-ig muszlim volt. Az 1912-es népszámlálás szerint a román elem meghaladta az 56,5 százalékot, míg a maradék 1/3-ot bolgárok, oroszok, görögök, törökök, tatárok, németek képezték. 1913-ban Románia a második balkáni háború után megszerezte Kadrilart, ahol a románság a lakosság csupán 2,4 százalékát jelentette.

A balkáni négy-öt évszázados török uralom rányomta bélyegét a lakosság vallási hovatartozására. Annak ellenére, hogy a Porta viszonylag toleráns volt ebből a szempontból, a népesség egy része felvette az iszlám vallást (albánok, bosnyákok, pomákok¹⁹). A XIX. százdban az ismétlődő török–oroszlaborúk következtében a térség államai önállóságot, majd függetlenséget nyertek, a területükön élő etnikai és vallási kisebbségeket pedig erőszakkal vagy lakosságcserevel megpróbálták eltüntetni.

(2). Az első világháborút megelőzően a térség országaiban növekedett a szomszédokkal szembeni frusztráció és gyanakvás. A háború után a birodalmak szétesése nemzetállamok létrejöttét eredményezte, és a wilsoni 14 pontban megfogalmazott alapelvek szerinti békekötés nem vette figyelembe a minden néppel szembeni méltányosságot, az egymással egyenlő szabadságban élés jogát és az etnikai határokat, hanem szentesítette a pillanatnyi katonai helyzetet. Boia szerint a Párizs környéki békekötések etnikai, történelmi, földrajzi és geostratégiai szempontok szerint szabták meg az új határokat. De a szuronyok árnyékában visszaélések is történtek: Dél-Tirol és Danzig esete. Lengyelország újjászületése etnikai és történelmi jog szempontja alapján valósult meg, de az új ország megkapta Felső-Sziléziát annak ellenére, hogy a népszavazás a Németországgal való csatlakozás mellett döntött. Történelmi jogra hivatkozva Lengyelországnak ítélték Vilniust is. A litván főváros lakosságának vallási megoszlása az 1897-es népszámlálás szerint: 16 százaléka orosz ortodox, 34 százaléka katolikus, 47 százaléka zsidó. Az 1931-es lengyelországi népszámlálás szerint a kisebbségek (ukránok, fehéroroszok, zsidók, németek) adták a lakosság 1/3-át.²⁰

19 muzulmán bolgárok

20 A szerző Norman Daviest idézi (*Istoria Poloniei*. Volumul II. Editura Polirom, Iași, 2014. Magyarul: *Lengyelország története*. Osiris Kiadó, 2000. 1040.)

Határesetet és mesterséges állam látszatát keltette Csehszlovákia. Létrejöttében részben az etnikai szempontok, illetve a történelmi jog és a földrajzi „egység” játszottak szerepet. Az államalkotó nemzetet képező szlovákoknál is jelentősebb számú – 3 millió – némettel az új tákolmány megkapta a Szudéta-vidéket. Míg a csehek kultúrája jelentős német hatás alatt alakult ki, addig a szlovák a magyar kultúrából építkezett. Mi több a szlovákoknak sosem volt saját országuk, ezer évig a magyarok árnyékában éltek. Túl hamar bebizonyosodott, hogy elhamarkodott volt ennek az államnak a megalapítása. Míg a csehek a német kisebbséggel voltak elfoglalva, addig a szlovákok a magyar kisebbség létével konfrontálódtak. A trianoni határ megállapításánál a döntéshozók földrajzi szempontokat vettek figyelembe: a Duna–Ipoly vonalán húzták meg azt. Ezáltal teljesen magyar lakosságú terület került idegen fennhatóság alá. Csehszlovákia tárgyalását Boia egy igencsak nem vitatható ténnyel folytatja: Bratislava évszázadokig Pozsony néven magyar fővárosként funkcionált. Ugyanakkor Kárpátalját csak azért kapta meg az új államszervezet, mert pillanatnyilag nem találtak más megoldást (Ukrajna, illetve Oroszország nem jöhetett szóba).

Első látásra a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság az előbbieknél egységesebbnek tűnt, területén az uralkodó délszlávok a lakosság 87 százalékát tették ki, míg 13 százalékot a kisebbségek (Románia, Csehszlovákia és Lengyelország esetében ez 30 százalék volt). Mindezt úgy érték el, hogy a bosnyákokat és a macedónokat szerbeknek nyilvánították. Jugoszlávia a mintapéldája annak, hogy az egy nyelv, egy nép meghatározás nem minden esetben érvényes. A XX. század történelme bizonyítja, hogy a görögkeleti és balkáni Szerbia, a katolikus és közép-európai Horvátország, a szintén katolikus, de Habsburggá vált Szlovénia összeférhetetlenek, nem képesek megmaradni egy államalakulatban. A délszláv ország szétfeszítéséhez még hozzájárult az albánná vált, de a szerb nép bölcsőjének tekintett Koszovó és a muzulmán Bosznia is. Talán a nacionalista és türelmetlen Szerbiánál a tapasztalatokkal rendelkező és toleránsabb Habsburg Birodalom sikeresebben tudta volna kezelni ezeket az ellentéteteket.

Románia azzal a szándékkal lépett be az első világháborúba, hogy lemondva az orosz szövetséges birtokában levő Besszarábiáról, megszerzi Erdélyt és Bukovinát. Ennél azonban sokkal jobban járt. A trianoni békediktátum nem csupán a történelmi Erdélyt, hanem Máramarost, a Bánság egy részét és Partiumot is neki ítélte. Ezeket a területeket az 1910-es népszámlálás román többséget mutatott: 53,7 százalékot a 31,6 százalékos magyar elemmel szemben. A magyarság számszerűleg több megyében is abszolút többséget mutatott, úgy ahogy a városokban a német elemekkel közösen szintén túlsúlyban voltak. Az ezer évig a Magyar Királyság részét képező Erdély nem a dákromán kontinuitás miatt, hanem a háború után fennálló etnikai összetétel okán kaphatta meg a provinciát. Ezzel szemben Magyarország nem csak történelmi jogaira – többek közt arra is, hogy a román-ság évszázadokon keresztül szivárgott be –, de földrajzi szempontokra hivatkozva tartott igényt Erdélyre. A szerző *Elisée Reclus* 19 kötetes művéből idéz: „a Magyar Királyság vegyes lakossága ellenére Európa legkompaktabb és leghomogénebb egységét alkotja”.²¹ Majd hozzát teszi: valóban földrajzilag igen szép a Kárpátok vonulata által átölelt Pannónia. Ha e szempont alapján született volna döntés, Magyarország túlélte volna. A román elit azonban a Dnyesztortól nyugatra, a Dunától északra, a Tiszáig kívánta kiterjeszteni határait, Szegedig és Szolnokig, nagy magyarlakta területeket is bekebelezve, mert „csak így kerülhető el a román egység megcsorbítása”.²²

Az 1930-as romániai népszámlálás valamivel egységesebb képet mutatott. A 18 milliós lakosság 71 százaléka román. Részarányuk magasabb vidéken (75,3 százalék), alacsonyabb a városokban (58,6 százalék). A többi etnikummal szemben kisebbségben vannak a Kad-

21 *La Nouvelle Géographie universelle, la terre et les hommes* (Új világföldrajz, a Föld és emberei) III. Paris, 1888. 289.

22 Constantin Kirițescu (1876–1965) politikus és történész *Istoria războiului pentru întregirea României: 1916–1919*. (Románia egyesüléséért folyó háború történet 1916–1919. III. București, 1927. 518.) munkájára hivatkozik. Ennél radikálisabban fogalmazott Ion I. C. Brătianu miniszterelnök: „Nem nyughatunk mi románok, míg Magyarországon az életképesség szikrája is leledzik” (Situația internațională a României. Expunere făcută la Adunarea Deputaților. 16–17 decembrie 1919.) Erről a durva elszólásról Boia nem tesz említést (vagy nem ismeri).

rilaterrel egyesült Dobrudzsában (44,2 százalék), de Bukovinában is (44,5 százalék). Ennek ellenére az 1923-as alkotmány szerint „a román állam homogén, egységes és oszthatatlan állam”.

Magyarország „mindent elvesztett, amit veszthetett, de még ennél is többet” – állítja Boia, majd Paul Lendvai adataira hivatkozva felsorolja a trianoni veszteségeinket. Beismeri, hogy helyenként lehetett volna Magyarország számára kedvezőbben dönteni, de kivétel nélkül minden alkalommal a vesztes kárára bírászkodtak. Megemlíti Csallóköz, Észak-Bácska, Székelyföld és a partiumi városok – Nagyvárad, Arad – esetét, ahol többszáz magyar területet kerültek a terjeszkedő fiatal nemzetállamok tulajdonába (Arad 62 ezer lakosából 39,3 ezer vallotta magát magyarnak, míg Nagyvárad esetében 68 ezer lélekből 40,7 ezer volt magyar).

Bulgária azzal a céllal lépett be az első világháborúba, hogy visszaszerezheti a második balkáni háborúban elvesztett területeit (többek közt a Romániához csatolt Kadrilatert). A neuilly-i béke azonban megfosztotta Macedónia egy részétől, valamint Kelet-Trákiától, miáltal elvesztette égei-tengeri kijáratát.

Törökországra a sèvres-i békediktátum kemény feltételeket szabott: területének jelentős része francia és brit megszállás alá került, Isztambul kivételével megfosztotta az európai területektől, valamint Kis-Ázsia egy részétől. Mindezeket Görögország javára ítélték. Törökország az Anatóliai-félsziget közepére szorult vissza. 1923-ra azonban visszafoglalta a görögök által megszállt területeket, és az 1923-ban aláírt Lausanne-i béke a harctéren kialakult helyzetet szentesítette.

A cári birodalom felbomlása után keletkezett országok közül csak Finnország rendelkezett a többiekhez képest etnikailag homogén lakossággal. Egy 1900-as felmérés szerint kétmillió volt a finn, 332 ezer a svéd, 5795 orosz és 1674 német anyanyelvű az akkor még autonóm nagyhercegség területén. A balti államok mindegyikében a többséget az autochton lakosság képezte. A helyzetet árnyalta a főleg városokban élő német, orosz, zsidó, lengyel kisebbség. Ez az etnikai sokszínűség sok gondot okozott az eljövendő évtizedekben a szovjet hatóságoknak.

1918 a nemzetek „nagy pillanata” volt – állapítja meg Boia. Pillanatok alatt megszűntek a birodalmak, helyüket a nemzetállamok vették át. A történelmi jog helyett az etnikai szempont érvényesült. Nézhetett volna másképp is ki Európa térképe a Párizs környéki békekötések után? A szerző határozott válasza a „nem”. Talán egy-két helyen dönthetett volna népszavazás, mint Eupen, Teschen esetleg Dél-Karintia esetében (Felső-Szilézia, amint láttuk, kivételt képezett), de a többségben nem kérték ki a lakosság véleményét. Így talán a december 1-én szervezett gyulafehérvári román nagygyűlésen a százezres tömeg előtt, az 1228 küldött által megszavazott egyesülés megvalósulását is kétségbe vonhatta volna egy esetleges népszavazás. Boianak nem lenne tudomása a kolozsvári ellen-nemzetgyűlésről, ahol 125 ezer magyar gyűlt össze? Ez kimondta: „Kelet-Magyarországnak Kolozsvárt 1918. december 22-én összesereglett különböző vallású és fajú népei kijelentik a Wilson-féle elvek értelmében gyakorolt önrendelkezési joguk alapján, hogy Magyarországgal egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni és az egységes és csonkítatlan Magyarország keretein belül követelik minden itt lakó nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot”.²³ A nagygyűlés elismeri az erdélyi magyarság és székelység teljes jogosultságú önkormányzati szervének és képviselőjének a Kolozsvárt 1918. december 17-én létrejött Erdélyi Magyar Székely Nemzeti Tanácsot. Tény, hogy népszavazásra sosem került sor. Azt azonban Boia újra hozzáfűzi, hogy a népszavazások esetében sosem döntöttek a vesztesek javára.

A Párizs környéki békeszerződések következtében létrejött új nemzetállamok közül Nagy-Románia (România Mare) a térség etnikailag legegységesebb állama. A két világháború között fennálló államszervezet egyetlen hibája, hogy képtelen volt integrálni a nemzeti kisebbségeket. Továbbá kérdés, hogy nem képeznek-e Besszarábiában a moldovánok külön nemzetet? Ezzel kapcsolatosan a történelem még íródik, a nemzetek még alakulnak/alakulhatnak, ezért majd a jövő dönti el a választ.

²³ Mikes Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*. H-PRESS, Sepsiszentgyörgy. 1996.

(3) A kisebbségekkel a nemzetállamok mostohán bántak. Általában – ahogy a harmincas években végzett népszámlálások mutatják – főleg a homogenizáció, helyenként a lakosságcsere következtében mindenhol csökkent az etnikai kisebbségek létszáma. Finnországban a svéd kisebbség nagyjából a romániai magyarság részarányában van jelen. Nyelvük a finn mellet az ország hivatalos nyelve. Vajon milyen reakciót váltana ki Romániában, ha a magyar is hivatalos lenne? – teszi fel a kérdést a szerző. Tény, hogy a svédek részaránya egy évszázad alatt 14 százalékról 5 százalékra esett vissza.

Franciaország esetében a francia politikai nemzet, az *état nation* modellértékű, és a francia logika szerint univerzális értéket nyújt. Az egyenlőség jegyében mindenki hasonló jogokkal bír, és – mivel mellékesek – a népszámlálási statisztikában nem szerepelnek a nyelvre, vallásra és nemzetiségre vonatkozó adatok. Mindez asszimilációt eredményez. Csakis a pozitív megkülönböztetés mentené meg a kisebbségeket, de ez a terminus teljesen ismeretlen a nemzetállamok politikai eszközöket tartalmazó fogalomtárában.

A Balkán jelentette a kisebbségekkel szembeni türelmetlenség mintapéldáját. A „takarodjon el mindenki” jelszó alatt már a második balkáni háború után kizavarták a bolgárokat Törökországból, a törököket Bulgáriából, a görögöket Törökországból és a törököket Görögországból. Hasonló lakosságcsere vonatkozó szerződést írt alá 1919-ben Görögország és Bulgária. A legradikálisabb kitelepítést (menekülést) a görögök szenvedték el: 1923 után 1,3 millióan hagyták el Kis-Ázsia nyugati partvidékét, Szmirna/Izmir környékét, Kelet-Trákiát és Isztambult. Románia sem maradt ki ebből a folyamatból. Az 1936-ban Törökországgal aláírt lakosságcsere vonatkozó egyezmény alapján 117 ezer muzulmánt (törököt és tatárt) terveztek kitelepíteni Dobrudzsából és Kadrilaterből. A balti németekhez hasonlóan egy 1940. októberi konvenció alapján az összes dobрудzsai német (14,5 ezer) repatriált. Ezt megelőzően a Szovjetunió által elcsatolt Észak-Bukovinát 44 ezer és Besszarábiát 93 ezer, míg a Romániánál meghagyott Bukovinát 55 ezer német hagyta el. A Szovjetunióban maradt 1,3 millió – Volga menti, ukrainai és krími – németet a háború kitörése után Közép-Ázsiába és Szibériába de-

portálták. Hasonlóan jártak a krími tatárok, görögök és bolgárok is. Nyilvánvaló, a legnagyobb veszteség a zsidókat érte. A holokauszt megvalósításában Románia is kivette részét. Antonescu rezsimje a szovjettel való együttműködés vádjával illetve és Transznisztriába²⁴ deportálta a bukovinai és besszarábiai zsidókat. Ismert még a több-ezer áldozattal járó jászvásári pogrom (1941 júniusa). Boia megemlíti továbbá az észak-erdélyi százezer zsidó auschwitzzi deportálását. Ennek felelőse egyértelműen Németország – fűzi hozzá.

Az etnikai tisztogatás terén az Antonescu tábornok vezette kormány tervei sokkal merészebbek voltak. Létrehozták a „románosítás” minisztériumát.²⁵ Ennek célja a zsidótörvények érvényesítése, valamint az ország idegen elemektől való megtisztítása. Különböző tervek láttak napvilágot: az ukránok eltávolítása az elfoglalt területekről, helyükbe határon túli „szintiszta” román elemek betelepítése. Román diplomáciai berkekben Észak-Erdély visszaszerzésével kapcsolatosan területcserés megoldást is rebesgettek: Ukrajna etnikailag megtisztított területét ajánlották volna fel cserébe.

A második világháború során elpusztult a zsidó közösségek többsége, de eltűnt a kelet-európai német kisebbség is. Kiűzték őket Csehszlovákiából, Lengyelországból, Kalinyingrádból. Százezret telepítettek ki Magyarországról, Romániából és Jugoszláviából. A térképen egy új, nyugati irányba egészen az Oderáig eltolt Lengyelország jelent meg. Keleti – ukránok és fehéroroszok lakta – részét a Szovjetunió annektálta. Csehszlovákia és Lengyelország sikeresen „megoldotta” a kisebbségi kérdést. Lengyelországból a hatvanas években az antiszemizmus fokozódása miatt kivándorolt a háborút túlélő zsidóság maradék része is. A 2011-es népszámlálás adatai sze-

24 A Dnyeszter, a Bug és a Fekete-tenger határolta terület. 1941. augusztus 19. és 1944. január 29. között Romániához tartozott Transznisztriai Kormányzóság néven. Adminisztrációs szempontból 13 megyéből állt, legjelentősebb városa Odessza volt.

25 Boia az 1941-ben a bukaresti Katonai Földrajzi Intézet által kiadott *A románok elterjedése* című térképet (1: 2 000 000) mellékeli. A térkép szerint románok élnek a Dnyepertől keletre, a Maros mentén majdnem a Tiszáig, továbbá kompakt tömböt alkotnak az albán–görög határ mentén és Macedóniában. Interneten elérhetősége: https://pangea.blog.hu/2019/12/13/rom_nia_mare_n_og Linda_h_r_ilor_etnografice_rom_ne_ti (Letöltés ideje: 2020. április 23.)

rint a 38 milliós népességből 3200 vallotta magát zsidónak. Szlovákia a háború utáni lakosságcsere révén áttelepített majdnem százezer magyart. Bulgária elutasította a világháború alatt kiszolgáltatni a zsidókat a Harmadikk Birodalomnak, de az azóta eltelt évtizedek során mind a zsidó, mind a görög közösségek eltűntek az ország területéről. Az utolsó számottevő etnikai kisebbségtől – a törököktől – a kommunista rendszer az 1980-as években próbált „megszabadulni”. Jelenleg az ország lakosságának alig 9 százaléka vallja magát töröknek.

Romániában a világháború után a kisebbségek létszáma relatív és abszolút értékben is csökkent, elsősorban Kadrilater, Besszarábia és Észak-Bukovina elvesztése miatt. A zsidó közösség lélekszáma 1948-ban 400 ezer lelket számlált, de folyamatosan csökkent a kivándorlás miatt. Izrael állam megalakulása felgyorsította az alijázást. 1966-ra 43 ezren maradtak az országban, számuk a rendszerváltás idejére 8 ezerre olvadt. Az 1948-as népszámlálás adatai szerint a 334 ezres németiséget a kommunista rendszer a hetvenes években egyszerűen eladta az NSZK-nak. A 2011-ben tartott népszámlálás szerint 36 ezren maradtak. Az erdélyi magyarok a nyolcvanas évek végén kezdtek repatriálni, folyamat, ami felgyorsult a rendszerváltoztatás után. A kommunizmusban lezajlott erőltetett iparosítás is jelentősen hozzájárult a lakosság homogenizálásához: a vidéki, főleg a havasalföldi, olténiai és moldovai román lakosságot az erdélyi és a bánásági városokba telepítették.

Romániában – a szó szoros értelmében egységessé vált kelet-európai nemzetállamokhoz képest – a kisebbségek egy része megmaradt: 1,2 millió magyar és 621 ezer roma. Mivel a multikulturalizmus mostanra divatos lett, hát Romániában is megjelent, de ez egy kirakat-multikulturalizmus, ugyanis a szász települések templomai, épületei építészeti stílusuk alapján könnyen felismerhetőek, de e települések lakosai már nem németek.

Míg „a másik Európa” az etnikai homogenizálódás irányába tart, addig a Nyugat egyre több bevándorlót fogad be – többek közt 3,5 millió románt is –, és egyre színesebb képet mutat. Boia Lengyelországot és Magyarországot illeti kritikával, mert e két ország a „szép a multikulti, de jobb nélküle” elvet követve nem hajlandó megnyitni

kapuit az új migránshullám előtt. Hozzáteszi, hogy a megalkuvóbb Románia sem fogadja tárt karokkal a bebocsátásra váró tömeget.

Talán eljön az az idő, amikor a „kisebbség” és a „nemzet” kifejezések ósdivá válnak, megvalósul az európai integráció, és a közös Európában mindenki kisebbségbe kerül, a románok, de annak ellenére, hogy a legszámosabbak, a németek is – állítja Boia. De nincs kizárva egy másik út sem: az iszlamizálódott Európa.

(4) Közeledik Nagyrománia megvalósításának centenáriuma, míg Magyarországon a trianoni béke évfordulójára készülnek. A román nacionalisták szerint „felháborító, hogy a magyarok szomorkodjanak, amikor mi ünnepelünk”. Ezzel szemben az erdélyi magyarok provokációnak tekintik december elsejének nemzeti ünnepévé való nyilvánítását. „Nacionalistáink – mondja a szerző – meg kellene érteniük, hogy az erdélyi románság magyar elnyomás alóli felszabadulásának ünnepe az erdélyi magyarok számára nem üdvözlendő esemény. Nacionalistáink mindenhol Erdély elrablására irányuló magyar összeesküvést látnak.” Boia véleménye szerint sértés lenne az erdélyi románokra nézve, ha valaki feltételeznék róluk, hogy az erdélyi magyarság erővel kényszeríteni tudja őket a Magyarországhoz való csatlakozásra. Az összeesküvés elméleteket gyártók szerint Oroszország beavatkozna, és Ukrajnát követően Románia kerülne feldarabolásra. Kérdés, hogy mit nyerne Magyarország egy akkora román kisebbséggel? A nacionalista örületből úgy lehetne kilépni – állítja a szerző –, hogy elismerjük Erdély kettős történelmének – néha egymástól eltérő, de egymást kiegészítő – létezését. Erdély a Magyar Királyság szerves részét képezte, a középkorban magyar fejedelmei a Szent Istváni állam folytonosságát képviselték. Ha Erdély múltja megosztott, jelene minden kétséget kizárva román – állítja Boia. Az európai út nem a régi határokhoz való visszatérés, hanem a határok megszüntetése, egy mindenki számára otthon nyújtó kontinens megteremtése, vagyis a tét nem a múlt, hanem a jövő – zárja művét a szerző.

Boia sztártörténész, művei olvasmányosak, népszerűek, nagyjából egy időben jelennek meg románul a Humanitas Kiadónál, valamint

franciául a Les Belles Lettres kiadásában. Az erdélyi magyarok lelkesedve fogadták írásait, és a román antinacionalizmus bajnokát látják benne. Akiknek viszont fáj Trianon, úgy tartják, hogy – minden, a magyarok irányába tett gesztusa ellenére – Boia első száz tulajdonsága is az, hogy román. Nem tagadja a dákoromán kontinuitást, számára az őslakosok mindig a románok voltak, az Osztrák–Magyar Monarchiát a románokat elnyomó rendőrállamnak tartja, és nem utolsó sorban nem tagadja a gyulafehérvári román nagygyűlés döntésének jogosságát.

Lucian Boia: *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități* (1918 – A nagy egyesülés éve. Nemzetek, határok, kisebbségek.) Editura Humanitas, București, 2017. 129 old. ISBN 978-973-50-5894-4

Géczi Róbert